

7. SIWKI W WIELKOPOLSCE (ZWYCZAJ KOŁĘDOWANIA W PONIEDZIAŁEK WIELKANOCNY)

Siwki, czyli kolędnicze pochody w drugi dzień świąt wielkanocnych, występują w zachodniej Wielkopolsce. Obszar ten wrysowuje się w topograficzny trójkąt wytyczony przez Międzychód na północy, Wolsztyn na południu i Poznań na wschodzie. Współcześnie zwyczaj ten praktykuje się w 32 miejscowościach. W drugiej połowie XX wieku takich miejsc było ponad 90, co wiemy dzięki badaniom przeprowadzonym w 2018 roku.

Pochody *siwków* sięgają zapewne korzeniami do zachodniosłowiańskich obrzędów związanych z kultem konia, a mających na celu zapewnienie urodzaju i dostatku. Podobne zwyczaje znane są z terenu Dolnych Łużyc, gdzie jeźdźcy na siwych koniach (*Schimmelreiter*) pojawiają się w pochodach zapustnych, ponadto z Pomorza, Warmii i Mazur, gdzie orszaki z *szemlem* (siwkim) chodzą w wigilię Bożego Narodzenia. Liczne podobieństwa tych zwyczajów to sama nazwa, a także skład orszaku i fakt występowania dawniej żywych koni, który nie miał miejsca w innych pochodach. Mocno zbliżony jest też w różnych miejscowościach sposób przebrania osoby grającej rolę *siwka*. Zazwyczaj na wysokości bioder, z przodu i z tyłu przyczepiano jej dwa sita, na które narzucano białą płachtę. Do przedniego sita doczepiano głowę konia (uszytą z tkaniny i wypchaną lub wyciętą z drewna czy tektury), a do tylnego ogon z pakuł lub końskiego włosia.

Siwek w przebraniu i z batem oraz lejcamy w rękach szedł na czele pochodu m. in. w Obrze, Chorzeminie czy Kębłowie koło Wolsztyna oraz w Łąkiem Starym koło Rakoniewic. Pozostałe osoby orszaku to baba, dziad, niedźwiedź, czapla-gapa i trzech (do pięciu) kominiarzy. Dawniej w pochodzie szła też kapela, obecnie najczęściej akordeonista. Przebierańcy obchodzą po kolei wszystkie zagrody, baba tańczy z dziadem, kominiarze smarują mieszkańców sadzą lub pastą do butów (zwłaszcza dziewczęta) i zbierają dary - kiedyś były to głównie jajka, teraz datki pieniężne.

Według *Atlasu niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi wielkopolskiej* (2015) w powiecie szamotulskim *siwki* przestały chodzić kilka, a w niektórych miejscach nawet kilkanaście lat przed zbieraniem do niego materiałów (2012-14). Były one popularne w gminach Duszniki (Brzoza, Wilkowo, Wilczyna) i Szamotuły (Baborówko). W tomie *Powiat międzychodzki Atlasu* przytoczony jest opis pochodu *siwków leniwków*, który pojawiał się w Kwilczu jeszcze około 2015 roku. W powiecie nowotomyskim *siwki* chodziły w gminach Kuślin (Chraplewo, Michorzewko, Michorzewo) i Opalenica.

Współcześnie chyba najbardziej znane są pochody *siwków* w Chobienicach (gm. Siedlec, pow. wolsztyński) oraz Chorzeminie (gm. Wolsztyn). Według mieszkańców Chorzemina zwyczaj został zapożyczony od osadników niemieckich lub podpatrzony u Niemców podczas wyjazdów „na saksy”. Prawdopodobnie był tu znany od początku XX w. Początkowo orszak organizowało Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (okres międzywojenny i w latach 1945-50), później Ochotnicza Straż Pożarna, Międzyzakładowy Ludowy Klub Sportowy „Orkan” Chorzemin (1990-2006), a ostatnimi laty sołtys wsi.

W Chorzeminie (a także w Kębłowie) chodzą dwa pochody: w Niedzielę Wielkanocną *małe siwki*, czyli chłopcy w wieku 5-14 lat, a w poniedziałek wielkanocny *duże siwki*, czyli dorośli. Przygotowania do właściwego pochodu zaczynają się kilka tygodni przed świętami, gdy sołtys ogłasza „zapisy na *siwka*”. Powstaje wtedy lista chętnych do uczestniczenia w pochodzie i wyznacza się role. Najważniejszy jest *siwek* idący na czele pochodu, ale *siwków* może być też dwóch lub kilku, a nawet dwunastu jak w 2018 r. Drugą ważną postacią jest niedźwiedź, zwany też *rajmaksem*. Do lat 70. XX w. miał on strój ze słomy, a później zaczął nosić kozuch wywrócony na wierzch włosem (obecnie sztuczny), tekturową maskę w kształcie tuby oklejonej futerkiem, wojskowe buty. W rękę trzyma ciężki kij, w pasie jest obwiązany łańcuchem, na którym prowadzi go strażnik zwany Morycem. Strażnik ma mundur wojskowy, hełm strażacki i maskę na twarzy. Pilnuje on niedźwiedzia, karci batem, gdy zbyt szybko dokazuje, a czasem pogania. Kolejne postaci w pochodzie to:

- kominiarz ubrany na czarno, z kominiarką na twarzy, *murzący* (czerniący) smarowidłem z sadzy, oleju i kremu;
- listonosz (*listowy*) sprzedający stare pocztówki, gazety i zbierający w ten sposób środki na opłacenie wspólnej zabawy;
- baba i dziad tańczący ze sobą oraz widzami i zbierający datki pieniężne, alkohol, czasem jedzenie.

Dawniej w pochodzie szli też cygan z cyganką, Żyd, a od około 20-30 lat pojawiają się postaci zwane *kolorami*, *kolorowymi*, np. postaci z kreskówek Disneya i *Gwiezdnych wojen*, Batman, smurfy, czarownica. W Chorzeminie przebierańcom towarzyszy kapela grająca utwory biesiadne. W 2018 roku liczyła ona 7 osób (2 tuby, 2 trąbki, akordeon, katarynka, bęben). Pochód przechodzi główną drogą przecinającą miejscowość, przemieszczając się wzdłuż gęstego szpaleru widzów i samochodów zjeżdżających się nie tylko z okolicy, ale i z dalszych regionów kraju, a nawet zagranicy. Od czasu do czasu *kolorowi* spontanicznie wbiegają na podwórza, ale nie odwiedzają już wszystkich gospodarstw. Przejście korowodu

trwa około dwóch godzin. Kończy się ono na placu na osiedlu bloków. Przebierańcy i widzowie tańczą, rozmawiają, po czym kapela przestaje grać i wszyscy się rozchodzą.

Autorka: Małgorzata Sawicka

BIBLIOGRAFIA:

Błaszczyk St.

1992a 620. *Zwyczajowe pochody ludowe na Wielkanoc a) postacie uczestników*, w: *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, Z. Sobierajski (red.), t. VII *Kultura społeczna - folklor obrzędowy i muzyczno-taneczny*, cz. 2 *Wykazy i komentarze do map 576-655*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, s. 109-114.

1992b 621. *Zwyczajowe pochody ludowe na Wielkanoc b) nazwy pochodów*, w: *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, Z. Sobierajski (red.), t. VII *Kultura społeczna - folklor obrzędowy i muzyczno-taneczny*, cz. 2 *Wykazy i komentarze do map 576-655*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, s. 114.

Brencz A.

2003 *Etnograficzny opis Pałuk*, „*Studia i Materiały do Dziejów Pałuk*”, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, s.107-143.

2005 854. *Siwki – zwyczajowe pochody przebierańców na Wielkanoc*, w: *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, 2005, Z. Sobierajski (red.), t. XI *Tematy różne*, cz. 2 *Wykazy i komentarze do map 835-889*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 91-95.

2006 *Wielkopolski rok obrzędowy. Tradycja i zmiana*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Czerniejewska I.

2015 *Atlas niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi wielkopolskiej. Powiat międzychodzki*, t. 4, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Dydowiczowa J.

1967 *Zwyczajowe i obrzędy doroczne*, w: *Kultura ludowa Wielkopolski*, J. Burszta (red.). t. 3, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, s. 11-88.

Geelhaar S.

2018 *Od Schimmla do Siwka. Figura siwego konia w folklorze i obrzędowości krajów niemieckojęzycznych*, w: A. Jełowicki (red.) *Muradyny, żandary, siwki: żywa tradycja w Wielkopolsce*, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Elas M., Moraczewska M., Robotycki A., Sielicka-Baryłka K. (red.) – praca zbiorowa

2015 *Rok obrzędowy z Wikipedią #Etno Wiki*, Warszawa: Państwowe Muzeum Etnograficzne.

Jelowicki A.

2018 *Wielkopolskie siwki*, w: A. Jelowicki (red.) *Muradyny, żandary, siwki: żywa tradycja w Wielkopolsce*, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Nowicka M.

2009 *Siwki – zwyczajowe pochody z koniem. Deskrypcja i stan zachowania zwyczaju*, praca magisterska napisana w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM w Poznaniu pod kierunkiem prof. dr hab. A. Brencza.

Palacz T.

2015 *Atlas niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi wielkopolskiej. Powiat szamotulski*, t. 7, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Sawicka M.

2018 *Muradyny, żandary, siwki na tle wielkanocnych grup kolędniczych w Polsce*, w: A. Jelowicki (red.) *Muradyny, żandary, siwki: żywa tradycja w Wielkopolsce*, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Stanisz A.

2015 *Atlas niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi wielkopolskiej. Powiat nowotomyski*, t. 5, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Szyfer A.

1976 *Ludowe zwyczaje, obrzędy, wierzenia i wiedza*, w: J. Burszta (red.), *Kultura ludowa Mazurów i Warmiaków*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Wydawnictwo PAN.

ŹRÓDŁA I MATERIAŁY:

Siwki wielkanocne, Wikipedia: https://pl.wikipedia.org/wiki/Siwki_wielkanocne

Siwki – ok. 30 relacji w serwisie YouTube